

Вимоги європейського законодавства щодо органічного виробництва рослинної та харчової продукції

У статті подано аналіз основних вимог законодавства Європейського Союзу (ЄС) щодо органічного виробництва рослинної й харчової продукції та порівняння їх з вимогами міжнародних стандартів Міжнародної Федерації руху за органічне сільське господарство (International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM)) та Комісії Кодекс Аліментаріус (Codex Alimentarius Commission (CAC)).

ВСТУП

Враховуючи екологічну ситуацію у світі, споживачі та уряди, особливо країн ЄС, велику увагу приділяють безпечності сільськогосподарської та харчової продукції. Тому в останні десятиліття особливого значення набуває упровадження органічного сільського господарства, як одного із ефективних засобів одержання високоякісної й безпечної продукції.

За визначенням IFOAM: «Органічне сільське господарство — це цілісний системний підхід, що базується на сукупності методів, які забезпечують життєздатну екосистему, безпечне продовольство, корисне харчування, здоров'я тварин та соціальну справедливість». А згідно з законодавством ЄС: «Органічне виробництво — це цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики щодо збереження довкілля, природних ресурсів, рівень біологічного розмаїття, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження».

Органічне виробництво вимагає під час вирощування сільськогосподарських культур значних обмежень у використанні мінеральних добрив синтетичного походження, пестицидів для боротьби з бур'янами, шкідниками, хворобами, а захист рослин здійснювати переважно препаратами натурального походження. Отже, вимагається суворе дотримання встановлених вимог на будь-якому етапі виробництва, збуту, контролю тощо.

На цей час вимоги щодо органічного виробництва та перероблення встановлені у міжнародних базових стандартах IFOAM [1, 2] та міжнародних стандар-

тах CAC і ФАО/ВООЗ [3—5] щодо харчових продуктів. Це настанови для національних урядів стосовно мінімальних вимог до органічного виробництва та сертифікації. Основні положення та коротка характеристика цих стандартів наведена в роботах [6, 7].

Україна прагне свою сільськогосподарську продукцію продавати на європейському ринку. Конкурентоспроможною на цьому ринку може бути тільки високоякісна та безпечна продукція, яка вироблена/вироблена із застосуванням методів органічного виробництва.

Мета роботи — огляд законодавства ЄС щодо органічного виробництва, визначення його зв'язку з вимогами міжнародних стандартів IFOAM та CAC, а також надання українським виробникам інформації щодо вимог, які необхідно встановлювати у стандартах на органічне виробництво.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В ЄС правове регулювання у сфері органічного виробництва здійснюють відповідно до Постанови Ради ЄС № 834/2007 [8] та Постанови Комісії ЄС № 889/2008 [9], що набули чинності з 1.01.2009, прийнятими на заміну Постанови Ради ЄС № 2092/91 [10]. Проте багато положень скасованої постанови [10] після певного доопрацювання доповнили [8]. Постанова [9] деталізує правила органічного виробництва постанови [8].

У статті висвітлено основні вимоги до органічного виробництва рослинної та харчової продукції згідно з постановою [8] та розглянуто певні вимоги постанови [9]. У преамбулі до постанови [8] зазначено, що її прийняття обумовлено зростаючим попитом споживачів на сільськогосподарську та харчову продукцію, одержану із застосуванням методів органічного виробництва.

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Органічне виробництво ґрунтується на таких принципах:

а) планування та організацію біологічних процесів має бути здійснено методами, які забезпечують:

- використання живих організмів і механічних методів виробництва;
- виробництво продукції рослинництва з урахуванням місцевих умов;
- виключення застосування ГМО, похідних ГМО або продуктів, вироблених із ГМО;
- оцінювання ризику і, коли це доцільно, використання запобіжних і профілактичних заходів;

б) обмеження застосування неорганічних вхідних продуктів;

в) суворе обмеження використання хімічно синтезованих речовин;

г) адаптація правил органічного виробництва з урахуванням санітарного стану, регіональних кліматичних відмінностей і місцевих умов.

Постановою [8] передбачено і **специфічні принципи**:

а) сприяння і підвищення рівня біологічної активності ґрунтів, їхньої природної родючості, стабільності та біологічного розмаїття, попередження і боротьба з ущільненням та ерозією ґрунтів;

б) зведення до мінімуму використання ресурсів, що не відновлюються, і продуктів несільськогосподарського походження;

в) утилізація відходів і побічних продуктів рослинного походження у процесі виробництва рослинної продукції;

г) підтримання здоров'я рослин профілактичними заходами — вибір відповідних видів і різновидів стійких до шкідників і хвороб, відповідна сівозміна, механічні та фізичні методи і захист природних ворогів шкідників.

ПРАВИЛА ВИРОБНИЦТВА РОСЛИННОЇ ПРОДУКЦІЇ

У господарствах, де не всі угіддя використовують для органічного виробництва, ділянки необхідно розділити, щоб можна було легко відрізати ті, на яких вирощують органічну продукцію.

В органічному рослинництві слід використовувати методи обробляння землі та культивуваці, які зберігають або покращують стабільність і біологічне різноманіття ґрунту, попереджають ущільнення й ерозію ґрунтів, що повинно підтримуватись багаторічними сівозмінами бобових та інших зелених добрив та добрив тваринного походження від органічного виробництва. Застосування мінеральних азотних добрив за органічного виробництва не допускається. Дозволено застосовувати лише добрива і речовини для покращання ґрунту, зазначені у Додатку I до постанови [9] і лише у необхідному обсязі та відповідні препарати мікроорганізмів для покращання загального стану ґрунту. У випад-

ку неможливості ефективного захисту рослин від шкідників і хвороб шляхом застосування заходів, передбачених постановою [8], дозволено застосовувати лише продукти і речовини, зазначені у Додатку II до [9]. Оператори повинні мати документальне підтвердження необхідності застосування таких продуктів.

Заборонено використовувати ГМО, похідні ГМО, а також продукти, вироблені з ГМО, як харчові та технологічні добавки; продукти захисту рослин; добрива; речовини для покращання ґрунту, насіння, вегетативний садивний матеріал тощо. З метою дотримання зазначеної заборони оператори повинні вимагати від постачальника інформації на етикетках або у будь-яких інших супровідних документах, доданих до продукції, згідно з Директивою 2001/18/ЄС [11], Постановою (ЄС) 1829/2003 Європейського Парламенту і Ради ЄС від 22.09.2003 щодо генетично модифікованих харчових продуктів і кормів [12], або Постановою (ЄС) 1830/2003 стосовно можливості контролю і маркування ГМО [13], підтвердження відсутності у продукті ГМО і його похідних. Заборонено також використовувати іонізуючу радіацію для оброблення харчових продуктів і гідропонне виробництво. Насіння, розсада також мають бути вирощені згідно з правилами органічного виробництва.

Постановою [9] дозволено використання насіння або насінневої картоплі, не отриманих методом органічного виробництва із виробничого підрозділу, який знаходиться на етапі переходу до органічного виробництва, або в разі вилучення такого матеріалу з органічного виробництва. Використання можливе за умови, що насіння або насіннева картопля не були оброблені речовинами недозволеними для захисту рослин, за винятком випадків, коли уповноважений орган влади країни-учасниці ЄС (країни-учасниці) відповідно до Директиви Ради 2000/29/ЄС [14] видав вказівки щодо фітосанітарних заходів у формі хімічного оброблення певного виду в області, де має застосуватись насіння або насіннева картопля.

Дозвіл на використання насіння або насінневої картоплі, не отриманих методом органічного виробництва, може бути видано операторам, якщо жоден з постачальників не може здійснити постачання до посіву або посадки за умови, що оператор зробив замовлення в належні терміни, або якщо може довести, що жодна із зареєстрованих альтернатив не відповідає вимогам органічного виробництва. Дозвіл може бути виданий лише індивідуальним операторам до посіву культури на один сезон.

Уповноважений орган влади країни-учасниці може надати всім операторам загальний дозвіл на використання насіння або насінневої картоплі неорганічного виробництва, які не зареєстровані у базі даних, про що повідомляють інші країни-учасниці та Комісію ЄС (Комісія). Після зникнення дефіциту органічно

вирощеного насіння або насінневої картоплі дозвіл відкликають або виправляють термін його чинності.

Можна доповнювати спеціальний перелік дозволених засобів захисту рослин «Пестициди — продукти для захисту рослин» Додатку II постанови [9] продуктами і речовинами, які отримані методом неорганічного виробництва, за умови, що їх використовують для боротьби зі шкідниками, хворобами, а їх використання виключає будь-який контакт з органічною продукцією; не залишаються в їстівних частинах рослин, не шкодять довкіллю. Про такі продукти і речовини необхідно подавати детальну інформацію, а рішення щодо їх включення до Переліку чи вилучення з нього приймає Комісія, передає Комітетові з органічного виробництва і повідомляє країни-учасниці. У разі надання дозволу враховують такі критерії:

- застосування їх є надзвичайно важливим для сталого виробництва;
- усі продукти і речовини, які застосовують для захисту рослин, повинні бути рослинного, тваринного, мікробного або мінерального походження, якщо вони не є такими і не є ідентичними їхній природній формі, вони можуть бути дозволені до використання за умови виключення будь-якого контакту з їстівною частиною рослини.

Якщо країна-учасниця вважає за необхідне додатково включити до переліку чи вилучити продукт або речовину, то вона має обґрунтувати таку необхідність, а пропозицію (пакет документів) направити до Комісії та країнам-учасникам.

Кожна країна-учасниця має забезпечити створення комп'ютерної бази даних щодо наявності на її території насіння або насінневої картоплі, отриманих органічним методом.

ПРАВИЛА ПЕРЕХОДУ ДО ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Перехідний період (період конверсії) починається не раніше, ніж оператор повідомив компетентний орган щодо своєї діяльності відповідно до правил органічного виробництва, розділяє і зберігає органічну продукцію окремо від вирощеної традиційним методом. Тривалість перехідного періоду може бути різною залежно від виду рослин та інших факторів.

Для того, щоб рослини і продукцію рослинництва вважати органічними, необхідно правила органічного виробництва застосовувати до земельних ділянок щонайменше два роки до засівання і першого збирання органічних продуктів.

Уповноважений орган може скоротити термін перехідного періоду, якщо земельні ділянки були природними, або сільськогосподарськими зонами, які не оброблялись недозволеними для органічного виробництва речовинами, або продовжити термін переходу до органічного виробництва, якщо земельні

ділянки забруднені продуктами, забороненими для органічного виробництва.

ЗБИРАННЯ, ТРАНСПОРТУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

У разі одночасного збирання продуктів органічного й неорганічного виробництва необхідно вжити заходи для запобігання будь-якої можливості їх змішування або обміну.

Транспортування органічної продукції до інших підрозділів, зокрема оптових і роздрібних продавців, проводять лише у відповідній упаковці, контейнері або транспортних засобах, закритих так, щоб заміна вмісту була неможливою без маніпуляцій або пошкодження пломби, та з етикеткою, на якій має бути інформація щодо продукту, органу контролю, або маркування партії відповідно до встановлених вимог на національному рівні.

Органічні продукти, які ввозять із третіх країн, мають бути закритими (замкненими), щоб запобігти підміні вмісту, супроводжуватись відповідним сертифікатом.

Продукти дикої природи, які ростуть у зонах їхнього природного розповсюдження, лісах і сільськогосподарських територіях, можуть вважатися органічними за умови, що:

- ці території протягом, як мінімум трьох років, не були оброблені будь-якими речовинами, крім дозволених для застосування в органічному виробництві;
- збирання не впливає на стабільність природного середовища або на збереження видів у зоні збирання.

Органічні продукти слід зберігати окремо від інших сільськогосподарських продуктів і/або харчових продуктів. Перед закладанням на зберігання приміщення ретельно прибирають, забезпечують ідентифікацію партій і запобігання змішуванню або обміну з неорганічними продуктами.

ПРАВИЛА ПЕРЕРОБЛЕННЯ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

Харчові продукти повинні бути вироблені із складників сільськогосподарського походження органічного виробництва. Перелік певних продуктів і речовин, дозволених для використання при органічному виробництві харчових продуктів, наведено у Додатку VIII до постанови [9].

У харчових дієтичних продуктах використовують лише дозволени добавки, ароматизатори, воду, сіль, препарати мікроорганізмів, ензими, вітаміни, мінерали, амінокислоти тощо. Використання харчових добавок, неорганічних складників дозволено лише у випадку технологічної необхідності або для певних дієтичних цілей.

У Додатку IX постанови [9] наведено складники сільськогосподарського походження, які не виробляють органічними методами, але які можна використовувати ▶

під час виробництва органічних харчових продуктів. Це можливо за умови, якщо оператор доведе, що такий інгредієнт не виробляють у достатній кількості у країнах-учасниках відповідно до Правил органічного виробництва або він не може бути імпортований з третіх країн. На таке використання потрібно одержати дозвіл, максимальний термін якого не може перевищувати 12 місяців. Країна-учасниця має право подовжувати дію дозволу тричі, щоразу на термін до 12 місяців і негайно повідомляти інші країни-учасниці і Комісію.

Під час виробництва органічних харчових продуктів не дозволено включати речовини і технологічні прийоми, які могли б вводити в оману щодо справжньої природи продукту. Переробку органічних харчових продуктів має бути здійснено переважно біологічними, технологічними і фізичними методами. Харчові продукти, вироблені з культур, отриманих в перехідний період, можуть містити лише один інгредієнт культури сільськогосподарського походження, який не вироблено органічним методом.

Комісії надається право робити винятки із Правил органічного виробництва, але вони повинні бути зведені до мінімуму і обмежені у часі.

МАРКУВАННЯ

Велику увагу в постановах [8, 9] приділено маркуванню органічної продукції. Маркувати як органічну можна лише продукцію, вироблену згідно з Правилами органічного виробництва, чи імпортовану, яка пройшла контроль. Таке маркування дозволено, якщо 95 % складників сільськогосподарського походження є органічно вирощеними, і якщо продукти чи його складники не зазнали оброблення іншими методами із застосуванням недозволених речовин і не містять ГМО.

На маркуванні можна розміщувати інформацію щодо стану конверсії органічного виробництва. На етикетці має бути зазначено назву та/або кодове позначення контрольної інспекції чи органу, якому підпорядкований оператор.

На всій території ЄС у маркуванні, рекламному матеріалі або комерційних документах дозволено використовувати терміни, слова і скорочення, що походять від термінів «біо», «еко» тощо окремо, чи в сполученні на будь-якій мові, якщо продукти виготовлені згідно з Правилами органічного виробництва. Такі ж вимоги висунуто до маркування харчових продуктів після перероблення, за умови, що вони містять не менше 95 % органічних складників. У списку складників слід зазначити, які з них є органічного походження. На упаковці розфасованих харчових продуктів просять логотип **ЄС**. Якщо треба відмітити, де вироблена сировина, з якої складається продукт, то на полі, де розміщено логотип, необхідно вказати:

- «EU Agriculture», якщо сільськогосподарська сировина була вирощена в ЄС;

- «non — EU Agriculture», якщо сільськогосподарська сировина була вирощена в третіх країнах;

- «EU/non — Agriculture», якщо частина сільськогосподарської сировини була вирощена в ЄС, частина — у третій країні.

Позначки «EU» або «non EU» можна замінити або доповнити назвою країни, якщо вся сировина вирощена у цій країні.

СПЕЦИФІЧНІ ВИМОГИ ЩОДО МАРКУВАННЯ

Продукти рослинного походження, отримані в перехідний період, можуть мати вказівку «продукт у процесі переходу до органічного виробництва», якщо перехідний період до збору врожаю складав щонайменше 12 місяців. Вказівка має бути зображена в кольорі, форматі або комплекті шрифтів, який не є більш помітнішим, ніж опис продукту. На ній повинно бути вказано код органу контролю або контролюючої інстанції.

Продукт може містити лише один інгредієнт сільськогосподарського походження, який не вирощений органічним методом, і це теж необхідно вказувати на маркуванні.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ

Будь-який оператор органічного виробництва (виробник, переробник чи імпортер) зобов'язаний повідомити щодо своєї діяльності уповноважену інстанцію країн ЄС, в якій проводять таку діяльність і включити своє підприємство до системи контролю. Країни-учасниці організовують систему контролю, якою керує один уповноважений орган влади або кілька таких органів, відповідальних за контроль стосовно зобов'язань відповідно до Постанови ЄС № 882/2004 [15].

Уповноважений орган влади може передавати свої повноваження на здійснення контролю одній або кільком контролюючим інстанціям або органам контролю, які повинні гарантувати об'єктивність і неупередженість та мають у своєму розпорядженні кваліфіковані кадри і ресурси, необхідні для виконання покладених на них функцій. Органи контролю або контролюючі інстанції мають відповідати вимогам останньої версії стандарту EN 45011 [16].

Затверджені органи контролю або контролюючі інстанції (органи контролю) мають забезпечити контроль за органічним виробництвом, та зобов'язані інформувати уповноважений орган влади щодо результатів проведених перевірок за вжитими заходами та їхнім виконанням. Відповідно до Постанови ЄС № 882/2004 уповноважені органи влади організують аудити або перевірки таких органів контролю.

Якщо продукція виготовлена чи імпортована згідно з Правилами органічного виробництва і включена до системи контролю, то вона може маркуватись вказівками про це та/або логотипом. За виявлення

порушень орган контролю зобов'язаний видалити позначення, позбавити права такого маркування на встановлений термін, погоджений з країною оператора та прийняти інші заходи покарання. Країни-учасниці мають можливість простежити кожен продукт через встановлену систему контролю на всіх етапах виробництва, підготовки та збуту у відповідності зі Статтею 18 Постанови ЄС № 178/2002 [17], щоб гарантувати, що органічні продукти виготовлені відповідно до Правилами органічного виробництва.

У постанові [9] встановлені специфічні вимоги щодо контролю вирощених і зібраних рослин та рослинної продукції:

- оператор повинен мати повний опис виробничого підрозділу; якщо його діяльність обмежується тільки збиранням продукції дикої природи, у ньому мають бути вказані складські і виробничі приміщення, земельні ділянки, зони збирання, приміщення, у яких проводиться перероблення або пакування; дата останнього застосування на відповідних земельних ділянках речовин, несумісних з правилами органічного виробництва;

- оператор повинен щорічно повідомляти орган контролю про свій план виробництва рослинницької продукції, про закріплення земельних ділянок за конкретними культурами; вести журнал обліку стосовно використання добрив, засобів захисту рослин, врожаю культур, які знаходяться на етапі переходу на органічне виробництво. Уся ця інформація пред'являється органу контролю;

- оператор повинен забезпечити органу контролю для проведення перевірки доступ до всіх частин підрозділу і всіх приміщень, а також до облікової документації, відповідних підтверджувальних документів та іншої документації, необхідної для контролю.

ІМПОРТ З ТРЕТІХ КРАЇН

Органічну продукцію з третіх країн можна реалізовувати у країнах ЄС, якщо ця продукція входить до переліку, затвердженого рішенням Комісії, перевіреного визнанням органом контролю і має сертифікат чи свідоцтво перевірки. Якщо буде встановлено будь-яку невідповідність встановленим вимогам, то на вимогу будь-якої країни-учасниці чи за ініціативи Комісії, питання передається для вивчення Комітетові з органічного виробництва. При підтвердженні невідповідності Комісія звертається до країни-учасниці, яка видала дозвіл, з вимогою його відкликати, імпорتنі операції заборонити, або визначити, що їх продовження підпадатиме під дію певних умов імпорту, які будуть скореговані на певний період.

ВІЛЬНИЙ РУХ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Країни-учасниці не мають права забороняти чи обмежувати торгівлю органічними продуктами

ми, якщо вони відповідають вимогам законодавства ЄС, та вимагати додаткового контролю, якщо дана продукція знаходиться під наглядом органу контролю, розміщеного в іншій країні-учасниці. Країни-учасниці мають право застосовувати на своїй території більш жорсткі вимоги до органічної продукції, яку виробляють на їхній території, за умови, що вони відповідають законодавству ЄС і не забороняють чи обмежують збут органічної продукції, виробленої за межами території відповідної країни-учасниці.

ВИСНОВКИ

1. Законодавство ЄС представлено двома основними документами: Постановою Ради (ЄС) № 834/2007 від 28.06.2007 та Постановою Комісії (ЄС) № 889/2008 від 05.09.2008, якими:

- визначено загальні рамки і принципи органічного сільського господарства, вимоги до процесу виробництва сільськогосподарської продукції, її перероблення та виготовлення харчових продуктів, позначки і маркування органічної продукції;

- скасовано національне регулювання і створено єдиний ринок органічної продукції;

- започаткована система контролю (інспекції) органічної продукції, зокрема за її імпорту в країни ЄС;

- відкрито ринок органічної продукції в ЄС для імпорту з третіх країн.

2. При порівнянні вимог Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 і Постанови Комісії (ЄС) № 889/2008 щодо принципів органічного агровиробництва та дозволених до застосування добрив, пестицидів, стимуляторів росту, продуктів і речовин, які використовуються при виробництві органічних харчових продуктів та технологічних добавок тощо із вимогами стандартів IFOAM і CAC/FAO/WHO встановлено, що вони, в основному, збігаються, але у Постановах ЄС вкладає дещо в іншій послідовності чи під іншою назвою і за текстом подається посилання на Директиви, Постанови ЄС, якщо такі є до конкретного розділу чи положення. У Постановах ЄС також встановлено вимоги щодо контролю органічної продукції, яку будуть ввозити на територію країн-членів ЄС з третіх країн, перелік складників, які не виробляють органічними методами і дозволені під час виробництва органічних харчових продуктів, подано також зразки документального підтвердження оператора органічного виробництва та декларації продавця органічної продукції, чого немає у стандартах IFOAM та CAC.

3. Під час розроблення власних стандартів щодо органічного виробництва та органічно вирощеної/виробленої рослинної та харчової продукції доцільно, на думку автора, дотримуватись структури Базових стандартів IFOAM, а обов'язкові вимоги та дозволені речовини в органічному виробництві обирати із поданих у Постанові Комісії (ЄС) ▶

№ 889/2008 і рекомендованих у стандартах САС/FAO/WHO та IFOAM, враховуючи конкретний об'єкт стандартизації, місцеві умови та заплановану якість готової продукції.

4. Для розроблення стандартів на органічно вищезгадану/виготовлену продукцію необхідно, в першу

чергу, встановити нормативно-правові акти вимоги щодо показників безпечності, які повинні бути значно жорсткішими ніж до традиційної продукції, або ці вимоги викласти в Технічному регламенті і передбачити обов'язкову сертифікацію такої продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник міжнародних стандартів для органічного виробництва / Навчально-координаційний центр сільськогосподарських дорадчих служб; За ред. Капштика М.В. та Котирло О.О. — К.: СПД Горобець Г.С., 2007. — 356 с.
2. Основные стандарты для экологического производства и переработки, утверждены Генеральной Ассамблеей IFOAM в Базеле, — Швейцария, — Сентябрь, 2000. — 64 с.
3. Система стандартів та вимог щодо виробництва продуктів харчування Комісії Кодекс Аліментаріус та FAO/ВО03 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.codexalimentarius.net>
4. Стандарти виробництва, переробки, маркування та збуту органічної харчової продукції (САС/GL 32-1999, Rev.4-2007) // Кодекс Аліментаріус. Органические пищевые продукты. — [2-е изд]. — М.: Весь мир, 2006. — 74 с.
5. Кодекс Аліментаріус. Органические пищевые продукты / Пер. с англ.; FAO/ВО03 — М.: Весь Мир», 2006. — 72 с.
6. Гуменюк Г.Д. Міжнародні стандарти Комісії Кодекс Аліментаріус та FAO/ВО03 щодо органічного виробництва харчової продукції // Стандартизація, сертифікація, якість. — № 2. — 2012. — С. 19—23.
7. Гуменюк Г.Д. Стандарти Міжнародної організації руху за органічне сільське господарство: основні принципи та характеристики // Стандартизація, сертифікація, якість. — № 1. — 2012. — С. 19—22.
8. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 р. стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів та скасування Постанови (ЄЕС) № 2092/91. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/Постанова%20ЄС%20№%20%2084_2007.pdf
9. Постанова Комісії (ЄС) № 889/2008 від 5 вересня 2008 р. Детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження Постанови Ради (ЄС) № 834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://organic-food.com.ua/organicheszakonodatelstvo-es/>
10. Постанова Ради (ЄЕС) № 2092/91 від 24 червня 1991 року стосовно органічного (екологічно узгодженого) виробництва сільськогосподарських продуктів та вказівок на виробництво сільськогосподарської продукції та продуктів харчування / Офіційний журнал (ОJ) L 198 від 22.07.1991.
11. Директива Ради 2001/18/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 березня 2001 р. про умисний випуск в оточуюче середовище генетично модифікованих організмів [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://gmoinfo.jrc.it/>
12. Регламент (ЄС) № 1829/2003 Європейського Парламенту та Ради від 22 вересня 2003 р. щодо генетично модифікованих харчових продуктів та кормів [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/1829-2003.pdf>
13. Регламент Європейського Парламенту та Ради (ЄС) № 1830/2003 від 22 вересня 2003 р. щодо відстеження та етикетування генетично модифікованих організмів і відстеження продовольчих і кормових продуктів, що отримані з генетично модифікованих організмів, з поправками до Директиви 2001/18/ЄС [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/laws/eu/1830-2003.pdf>
14. Директива Ради 2000/29/ЄС від 8 травня 2000 р. про запобіжні заходи проти проникнення у Співдружність організмів, що шкідливі для рослин і рослинної продукції та проти їх розповсюдження у межах Співдружності (із змінами, внесеними Директивою Ради 2009/7/ЄС) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es2007-7.pdf>
15. Розпорядження (ЄС) № 882/2004 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2004 р. щодо питання про офіційні контролю, що проводяться з метою перевірки відповідності до кормового та харчового законодавства, а також правил, що стосуються здоров'я тварин та благополуччя тварин [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es882-2004.pdf>
16. ДСТУ EN 45011-2001. Загальні вимоги до органів з акредитації продукції.
17. Регламент 178/2002 Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2002 р. про встановлення загальних принципів та вимог у продовольчому праві, про створення Європейського органу з безпеки харчових продуктів та про встановлення процедури забезпечення безпеки харчових продуктів [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.fsvps.ru/fsvps-docs/ru/usefulinf/files/es178-2002.pdf> ■

Г. Гуменюк, доктор сільськогосподарських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ